

Marlena Piekut

Zmiany w strukturze konsumpcji krajów Grupy Wyszehradzkiej

Przemiany systemowe w krajach byłego bloku wschodniego przyczyniły się do wielu zmian w gospodarstwach domowych z tego obszaru. Przejście od gospodarki centralnie planowanej do gospodarki rynkowej zdeterminowało warunki życia konsumentów, czego efektem są zmiany w poziomie i strukturze konsumpcji.

Celem opracowania jest analiza poziomu i struktury wydatków na wybrane dobra i usługi w krajach Grupy Wyszehradzkiej. Polska, Czechy, Słowacja i Węgry to kraje, w których wewnętrzne przemiany – w porównaniu do pozostałych krajów byłego bloku komunistycznego – były znacznie bardziej zaawansowane pod względem przemian rynkowych.

Dla przeprowadzenia analizy zostały wyłonione następujące problemy badawcze:

- Jak przedstawia się poziom i struktura wydatków w gospodarstwach domowych z Polski, Czech, Słowacji i Węgier w porównaniu do krajów „starej” UE?
- Jak zmieniła się struktura konsumpcji na przestrzeni kilkunastu lat (1995-2012) w analizowanych krajach?
- Do których państw europejskich, kraje Grupy Wyszehradzkiej są najbardziej podobne ze względu na strukturę konsumpcji?

Zróźnicowanie potencjału społeczno-gospodarczego

Niejednakowy poziom rozwoju poszczególnych regionów UE znajduje odbi-

cie w warunkach bytu ich mieszkańców, a co się z tym wiąże, z możliwościami zaspokajania potrzeb, dóbr i usług konsumpcyjnych. Wskaźnikiem wykorzystywanym do oceny poziomu rozwoju gospodarczego oraz poziomu życia ludności jest produkt krajowy brutto na osobę, świadczący o końcowym efekcie działalności wszystkich podmiotów gospodarki narodowej. Miara ta jest równa sumie wartości dodanej brutto wytworzonej przez wszystkie krajowe jednostki instytucjonalne, powiększone o podatki i akcyzy oraz pomniejszone o dotacje. Wzrost wskaźnika świadczy o pomyślnie rozwijającej się gospodarce i o osiągnięciu wyższego poziomu dobrobytu indywidualnego, a zatem i konsumpcji.

W 2013 r. w krajach Grupy Wyszehradzkiej najwyższy poziom PKB na 1 mieszkańca osiągnęły Czechy – 14 200 euro, a najniższy Węgry – 9900 euro. W tym samym roku PKB na 1 mieszkańca krajów „Piętnastki” było zdecydowanie większe niż w krajach Grupy Wyszehradzkiej i wynosiło 29 800 euro.

W celu obliczenia średniego tempa zmian obliczono indeksy łańcuchowe dla poszczególnych lat:

$$i = y_n / y_{n-1}$$

gdzie: i — indeks łańcuchowy,
 y_n — okres badany, bieżący rok, dla którego jest wyznaczany wskaźnik,
 y_{n-1} — okres podstawowy, rok poprzedzający rok badany.

Z otrzymanych wskaźników wyliczono średnie tempo zmian dla poszczególnych okresów:

$$\bar{i}_G = \sqrt[n]{i_{n/n-1} \times i_{n-1/n-2} \times \dots \times i_{2/1}} = \sqrt[n]{i_{n/1}} - 1$$

gdzie: i_G — średnie tempo zmian dla poszczególnych okresów.

W latach 1995-2003 największe średnioroczne tempo wzrostu PKB na mieszkańca odnotowano dla Węgier, gdzie z roku na rok PKB wzrastało o 10 proc. W pozostałych krajach średnioroczne tempo zmian wynosiło około 8-9 proc. W kolejnym okresie 2004-2013 średnioroczne tempo zmian PKB na mieszkańca uległo zmniejszeniu i wzrastało rocznie od 3 proc. na Węgrzech do 9 proc. w Słowacji. Średnioroczne tempo zmian w dwóch analizowanych okresach w UE-15 zwiększało się z roku na rok o 4 proc. w latach 1995-2003 i blisko 2 proc. w latach 2004-2013, czyli wzrost był mniejszy niż w krajach Grupy Wyszehradzkiej, aczkolwiek w ujęciu bezwzględnym wartość PKB na 1 mieszkańca była zdecydowanie większa. Wyższe tempo wzrostu dla krajów byłego bloku wschodniego w porównaniu do krajów „Piętnastki” świadczy o wyrównywaniu różnic pomiędzy krajami UE.

Do porównań sytuacji materialnej gospodarstw domowych dobrym wskaźnikiem jest faktyczne spożycie indywidualne przypadające na jednego członka gospodarstwa domowego (AIC *per capita*). Wskazuje się [Kieźel, 2010], że miara ta obejmuje spożycie gospodarstw domowych niezależnie od źródła finansowania, dzięki temu bardziej niż PKB/osobę nadaje się do porównania sytuacji gospodarstw domowych.

W 2013 r. w krajach Grupy Wyszehradzkiej najwyższy poziom AIC wykazała Słowacja – 8900 euro oraz Czechy – 8800 euro na mieszkańca. Najniższą wartość odnotowano na Węgrzech – 6400 euro. W UE-15 wartość faktycznego spożycia indywidualnego przypadającego na jednego członka gospodarstwa domowego

była zdecydowanie większa i wynosiła 21 400 euro.

Silniejszą dynamikę wzrostu wskaźnik AIC wykazywał w okresie 1995-2003 niż w latach 2004-2013. W pierwszym analizowanym okresie AIC na mieszkańca wzrastało z roku na rok od ponad 8 proc. w Polsce, do blisko 11 proc. w Słowacji. W latach 2004-2013 tempo wzrostu kształtowało się na poziomie od ponad 2 proc. rocznie na Węgrzech do prawie 10 proc. rocznie w Słowacji. W UE-15, podobnie jak przy PKB na mieszkańca, dynamika wzrostu wskaźnika AIC była wolniejsza niż w krajach Grupy Wyszehradzkiej – średnioroczny wzrost w latach 2004-2013 wynosił tu około 2 proc.

Podsumowując, wśród krajów Grupy Wyszehradzkiej najwyższe wskaźniki osiągnęły Czechy, a następnie Słowacja. Polska osiągnęła 3. pozycję, a na ostatnim miejscu znalazły się Węgry. W UE-15 odnotowano zdecydowanie większe wartości PKB i AIC przypadające na 1 mieszkańca niż w krajach byłego bloku komunistycznego, niższe natomiast tempo wzrostu odnotowano dla krajów „Piętnastki” w porównaniu do byłych krajów komunistycznych, co świadczy o zachodzących procesach konwergencji w UE.

Zmiany poziomu i struktury wydatków na wybrane dobra i usługi

Przeobrażenia społeczno-gospodarcze w krajach byłego bloku wschodniego miały wpływ na sytuację dochodową konsumentów. Wiadomo, że dochód to jedna z kluczowych determinant wpływających na wydatki w gospodarstwach domowych [Piekut, 2008]. Na przestrzeni kilkunastu lat znacząco zmieniły się poziom i struktura wydatków konsumpcyjnych. Wśród krajów Grupy Wyszehradzkiej największe tempo zmian w poziomie wydatków w gospodarstwach domowych ogółem zauważono w Słowacji – w latach 1995-2012 wzrastały z roku na rok o 10 proc.

Największe średnioroczne tempo zmian odnotowano w wydatkach na rekreację i kulturę – o ponad 12 proc. rocznie, a następnie na utrzymanie mieszkania i transport, gdzie z roku na rok wydatki wzrastały o ponad 11 proc. Najmniej zwiększały się wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe – średnio z roku na rok o ponad 7 proc.

Na kolejnych pozycjach pod względem wzrostu wydatków w gospodarstwach domowych uplasowały się Polska i Czechy, gdzie w latach 1995-2012 wydatki ogółem zwiększały się o około 8 proc. z roku na rok.

Zauważono, że w Polsce, w porównaniu do Czech, szybciej wzrastały wydatki na transport – w Polsce o ponad 11 proc. rocznie, w porównaniu do około 8 proc. w Czechach, na rekreację i kulturę – w Polsce o 10 proc., a w Czechach o 8 proc., na utrzymanie mieszkania – w Polsce o 10 proc., w Czechach o 9 proc. oraz na wyroby alkoholowe i papierosy – w Polsce o 9, a w Czechach o 8 proc.

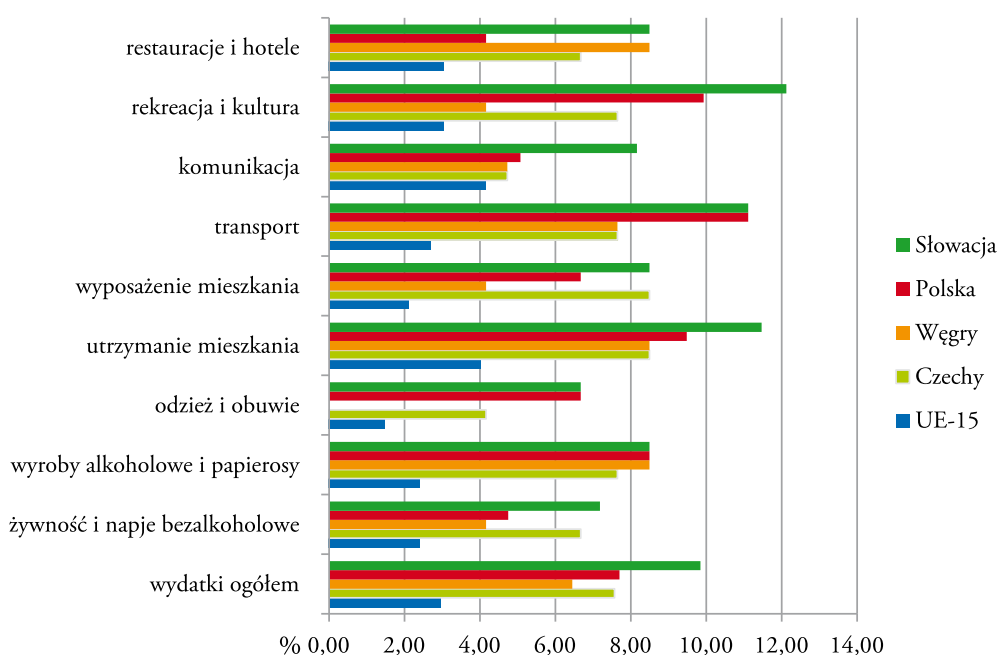
W węgierskich gospodarstwach domowych odnotowano najmniejsze średnio-

roczne tempo zmian wydatków ogółem, które zwiększały się o 7 proc. Największą dynamikę zmian w tym kraju w latach 1995-2012 odnotowano w przypadku wydatków na restauracje i hotele, utrzymanie mieszkania oraz wyroby alkoholowe i papierosy – wzrost z roku na rok po około 9 proc. W krajach „starej UE” tempo zmian wydatków w gospodarstwach domowych było relatywnie mniejsze i wynosiło dla wydatków ogółem około 3 proc. rocznie. Średnio z roku na rok wydatki na poszczególne kategorie dóbr i usług zwiększały się od 2-4 proc. W 2013 r. w ujęciu bezwzględny wydatki konsumpcyjne w krajach UE-15 wynosiły 16 900 euro na mieszkańca, podczas gdy w krajach Grupy Wyszehradzkiej były zdecydowanie mniejsze – od 5500 euro na osobę na Węgrzech do 7600 euro w Czechach.

Wydatki na dobra niezbędne i wyższego rzędu

Niemiecki badacz budżetów gospodarstw domowych, Ernest Engel, w XIX w. wskazał na pewne prawidłowości w kon-

Rysunek 1 Średnioroczne tempo zmian poziomu wydatków na wybrane dobra i usługi konsumpcyjne w latach 1995-2012 w krajach Grupy Wyszehradzkiej

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Eurostat [2014].

sumpcji. Zauważył, że wraz ze wzrostem dochodów wzrasta też ogólny poziom wydatków i spożycia. Okazało się jednak, że tempo wzrostu wydatków na żywność jest niższe niż na artykuły nieżywnościowe, w efekcie czego w zamożniejszych gospodarstwach domowych udział wydatków na żywność w wydatkach ogółem jest niższy niż w gospodarstwach uboższych. Rośnie natomiast w strukturze wydatków znaczenie usług. Poprzednie analizy wskazały, że tempo wzrostu wydatków na żywność w analizowanym okresie było mniejsze niż pozostałych dóbr i usług.

Relatywnie niższy udział wydatków na żywność dotyczył krajów „starej UE”, co świadczy o większej zamożności tych Europejczyków. Udział wydatków na żywność w 1995 r. na statystycznego mieszkańca UE-15 wynosił 14 proc. i sukcesywnie obniżał się do 2008 r. osiągając poziom blisko 12 proc. W okresie kryzysu finansowo-gospodarczego uległ zwiększeniu, a w 2012 powrócił do poziom 12 proc.

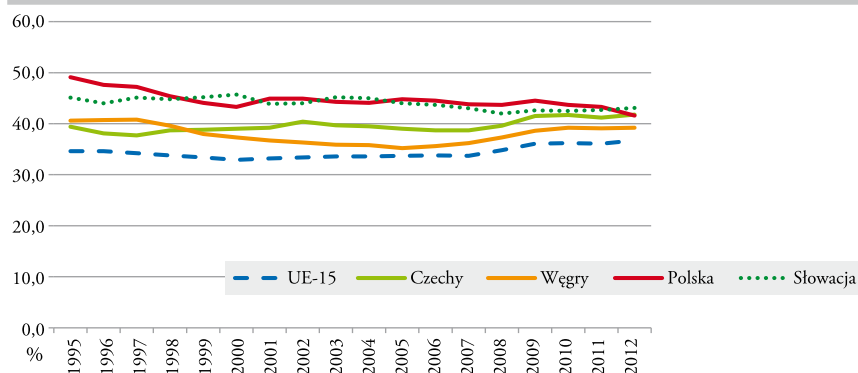
W krajach byłego bloku komunistycznego udział wydatków na żywność w wydatkach ogółem w gospodarstwach domowych w 1995 r. wynosił od blisko 19 proc. w Czechach, do 30 proc. w Polsce. W 2012 powyższy udział również w Czechach był najniższy i wynosił około 16 proc. wydatków ogółem, a najwyższy był w Polsce osiągając prawie 19 proc. wydatków ogółem. Średnio w UE-15 wydatki

na żywność pochłaniały 2100 euro na mieszkańca, a w krajach Grupy Wyszehradzkiej od 1000 euro na jednego Węgra do 1300 euro na mieszkańca Słowacji.

Mimo obserwowanego w wydatkach ogółem gospodarstw domowych spadku udziału wydatków na żywność w krajach Grupy Wyszehradzkiej, są one nadal relatywnie wysokie w budżetach domowych.

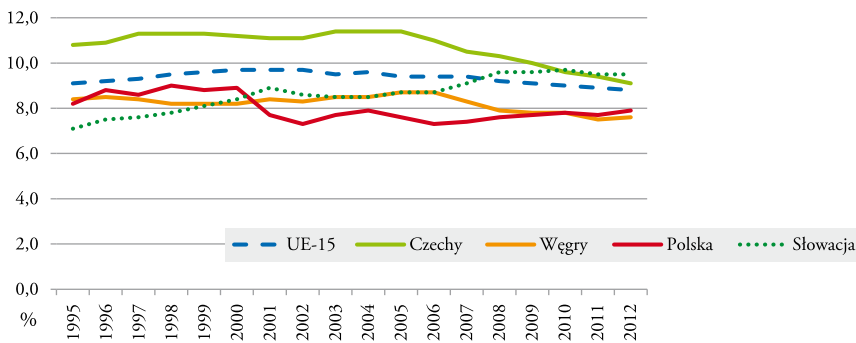
Wydatki na mieszkanie/dom (czynsz, gaz, prąd, woda itp.) to kolejna kategoria wydatków podstawowych, które obciążają budżety domowe w pierwszej kolejności. Generalnie, we wszystkich krajach Grupy Wyszehradzkiej, a także średnio w UE-15, udział wydatków ponoszonych na utrzymanie mieszkania w latach 1995-2012 wzrastał. Udział wydatków na mieszkanie/dom w wydatkach ogółem na początku omawianego okresu wynosił od ponad 17 proc. na Węgrzech i Słowacji do blisko 21 proc. w krajach „starej UE” i w Czechach. W 2012 największy udział stałych opłat za mieszkanie/dom odnotowano w Czechach – ponad 26 proc., a najmniejszy na Węgrzech – niepełne 22 proc. W Polsce opłaty stałe związane z utrzymaniem mieszkania były na poziomie 23 proc. wydatków konsumpcyjnych ogółem, co łącznie z wydatkami na żywność dawało blisko 42 proc. wydatków ogółem. W ujęciu bezwzględnym, wydatki na utrzymanie mieszkania w krajach UE-15 były ponad dwukrotnie większe niż w analizowanych krajach byłego blo-

Rysunek 2 Udział wydatków na dobra niezbędne (żywność, utrzymanie mieszkania) w wydatkach ogółem w gospodarstwach domowych w latach 1995-2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat [2014].

Rysunek 3 Udział wydatków na rekreację i kulturę w wydatkach ogółem w gospodarstwach domowych w latach 1995-2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat [2014].

ku wschodniego – wynosiły 4100 euro na mieszkańca, podczas gdy w omawianych krajach Europy Środkowo-Wschodniej od 1200 euro na jednego Węgry do 2000 euro na Czecha.

W krajach Grupy Wyszehradzkiej podstawowe potrzeby gospodarstw domowych w 2012 pochłaniały ponad 40 proc. domowego budżetu, a w krajach „starej UE” około 37 proc. Na przestrzeni siedemnastu lat sytuacja w krajach byłego bloku wschodniego poprawiała się. W 1995 wydatki niezbędne pochłaniały 35 proc. budżetów domowych mieszkańców UE-15, natomiast w Czechach 39 proc. wydatków ogółem, a w Polsce 49 proc. Należy pamiętać, że wydatki te w największym stopniu limitują zaspokojenie pozostałych potrzeb członków gospodarstw domowych [Piskiewicz, 2011].

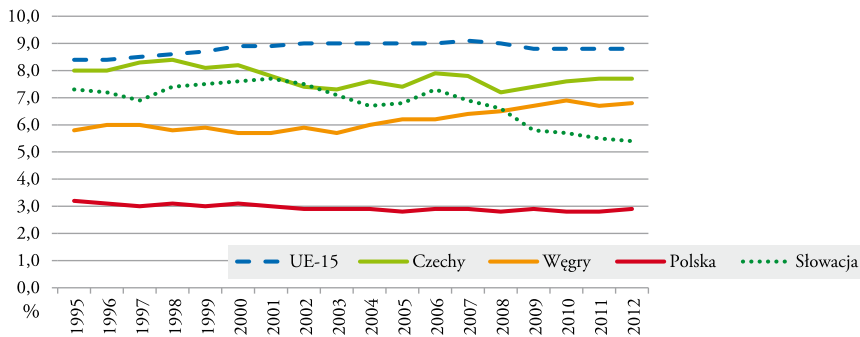
Pozostały po poniesieniu niezbędnych opłat dochód w gospodarstwach domowych zwany jest funduszem swobodnej decyzji. Duży wpływ na jego rozdysponowanie ma działalność marketingowa przedsiębiorstw. Znajomość wysokości funduszu swobodnej decyzji jest źródłem informacji dla ukierunkowania asortymentu wytwarzanych produktów i świadczonych usług oraz dla wyboru przez przedsiębiorców najbardziej odpowiednich rynków. W krajach Grupy Wyszehradzkiej trudniejsza sytuacja materialna w gospodarstwach domowych będzie wpływała na poszukiwanie tańszych produk-

tów i usług. Z analiz wynika, że sytuacja ta poprawia się, co przyczynia się także do poszukiwania przez pewne grupy konsumentów produktów lepszych jakościowo, a zatem i droższych. Postępująca konwergencja wpływa na upodabnianie się modeli konsumpcji w krajach UE

Kolejną kategorią wydatków są dobra trwałego użytku. Wyposażenie mieszkania/domu w dobra trwałe to ważna cecha preferencji konsumpcyjnych i w efekcie modelu konsumpcji. Doposażenie mieszkań w odpowiednie sprzęty i urządzenia oszczędza czas członków gospodarstw domowych oraz ułatwia codzienne życie. Posiadanie dóbr trwałych świadczy też o zamożności i zapewnia konsumentom komfort życia. Wiadomo też, że wyższy standard wyposażenia w dobra trwałego użytkowania zwiększa swobodę gospodarowania bieżącymi dochodami i wpływa na wyższą średnią ocenę poziomu życia. Zauważono, że wraz z poprawą sytuacji materialnej w gospodarstwach domowych przybywa w nim dóbr trwałego użytku.

Z danych Eurostat wynika, że w latach 1995-2012 w gospodarstwach domowych Węgrów udział wydatków na wyposażenie mieszkania w wydatkach ogółem uległ zmniejszeniu z około 7 proc. do ponad 4 proc. W pozostałych krajach ten udział utrzymał się na zbliżonym poziomie (Polska, Czechy) lub uległ zwiększeniu (Słowacja). W Polsce w 2012 r. na wydatki związane z użytkowaniem

Rysunek 4 Udział wydatków na usługi gastronomiczne i hotelarskie w wydatkach ogółem w gospodarstwach domowych w latach 1995-2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat [2014].

mieszkania przeznaczano około 5 proc. wydatków ogółem. W krajach „Piętnastki” w latach 1995-2012 udział wydatków na wyposażenie mieszkania utrzymywał się na zbliżonym poziomie i wynosił podobnie jak w Polsce około 5 proc.

Wydatki związane z kulturą, turystyką, wypoczynkiem i rekreacją pokrywane są z reguły z funduszu swobodnej decyzji. Jak już wcześniej wspomniano, fundusz swobodnej decyzji to reszta dochodów rozporządzalnych, które pozostały po wydatkach potrzebnych do życia (wydatki na żywność, stałe opłaty za mieszkanie). W stosunkowo zamożniejszych gospodarstwach domowych udział tych wydatków powinien być wyższy w porównaniu do gospodarstw domowych o niższych dochodach.

Udział wydatków na rekreację i kulturę największy był w Czechach – pod koniec lat 90. i na początku XXI w. wynosił około 11 proc. wydatków ogółem, jednakże po okresie kryzysu finansowo-gospodarczego uległ zmniejszeniu do około 9 proc. Wskazuje się [Dąbrowska, 2011], że kryzys przyczynia się do bardziej racjonalnych zachowań konsumentów, gdyż przy podejmowaniu decyzji zakupu zaczynają zastanawiać się nad słusnością swoich potrzeb.

Największy wzrost udziału wydatków na rekreację i kulturę zauważono w Słowacji, gdzie w 1995 r. wynosił około 7 proc. wydatków ogółem, a w drugiej dekadzie XXI w. blisko 10 proc. Najmniej

w tym segmencie wydawali Polacy i Węgrzy, w 2012 wydatki te nie przekroczyły 8 proc. wydatków ogółem. Mieszkańcy „starej UE” w całym analizowanym okresie przeznaczali na rekreację i kulturę 9-10 proc. wydatków ogółem. Aczkolwiek w ujęciu bezwzględnym wydatki te były znacznie większe niż w przypadku gospodarstw domowych z krajów Grupy Wyszehradzkiej i wynosiły 1500 euro na osobę, podczas gdy w Czechach i Słowacji po 700 euro, w Polsce – 500 euro, a na Węgrzech – 400 euro.

W latach 1995-2012 udział wydatków na usługi gastronomiczno-hotelarskie wśród krajów Grupy Wyszehradzkiej najwyższy był w Czechach – około 8 proc. Na Węgrzech udział ten uległ obniżeniu z około 7 proc. w 1995 do ponad 5 proc. w 2012. Natomiast w Słowacji zwiększył się o 1 pkt. proc., z około 6 do 7 proc. W Polsce udział wydatków na usługi gastronomiczno-hotelarskie w omawianych latach wynosił około 3 proc. W krajach UE-15 średni udział wydatków na restauracje i hotele w wydatkach ogółem gospodarstw domowych kształtował się na poziomie około 9 proc.

W ujęciu bezwzględnym wydatki na usługi gastronomiczno-hotelarskie były zdecydowanie większe w krajach UE-15 w porównaniu z krajami Grupy Wyszehradzkiej. W Polsce w 2012 r. w wydatki na usługi rekreacyjno-kulturalne wynosiły 200 euro na osobę, na Węgrzech i Słowacji były dwukrotnie większe, a w Cze-

chach – trzykrotnie większe. Natomiast średnio w krajach UE-15 wspomniane wydatki pochłaniały 1500 euro na mieszkańca.

Pozycja krajów Grupy Wyszehradzkiej wśród innych krajów europejskich

Celem kolejnego etapu badania było usytuowanie krajów Grupy Wyszehradzkiej wśród krajów europejskich ze względu na podobną strukturę konsumpcji w gospodarstwach domowych. W tym celu wykorzystano analizę skupień metodą Warda – jest to hierarchiczna metoda grupowania. Jej cechą charakterystyczną jest zastosowanie podejścia analizy wariancji do oszacowania odległości między skupieniami. Na początku procedury zakłada się, że każdy obiekt jest osobnym skupieniem, później krokowo łączy się skupienia najbardziej do siebie podobne, aż do uzyskania jednego skupienia zawierającego wszystkie obserwacje. Wskazuje się, że optymalną liczbę skupień otrzymuje się odcinając ramiona dendrogramu tam, gdzie zaczynają się robić dłuższe, czyli tam, gdzie odległości między skupieniami robią się istotnie większe. Skupienie – nazywane też grupą lub klasą – to

zbiór obiektów, w którym podobieństwo pomiędzy dowolną parą obiektów jest większe aniżeli podobieństwo pomiędzy jakimkolwiek obiektem należącym do innego skupienia [Gatnar, Walesiak, 2004]. Skupienia są rozłączne, co oznacza, że żaden obiekt nie może być częścią dwóch klas. W przeprowadzonej analizie posłużono się odległością euklidesową, która jest wyrażona wzorem:

$$d(x_i, x_k) = d_{ik} = \sqrt{\sum_{j=1}^p (x_{ij} - x_{kj})^2}$$

gdzie:

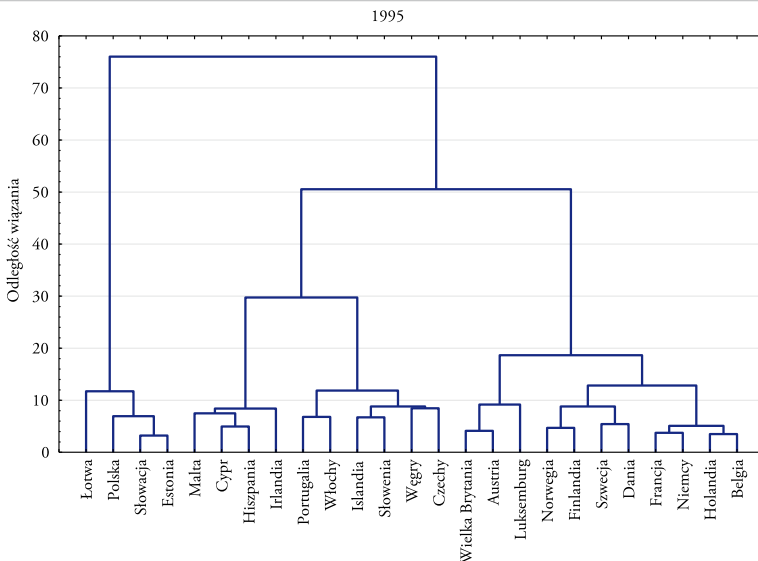
x_{ij} – wartość obiektu x_i pod względem cechy j , natomiast p – liczba tych cech.

Odległość w potocznym rozumowaniu to długość odcinka łączącego dwa punkty.

Z użyciem metody Warda utworzono skupienia krajów ze względu na podobną strukturę konsumpcji w 1995, 2004 oraz 2012 r.

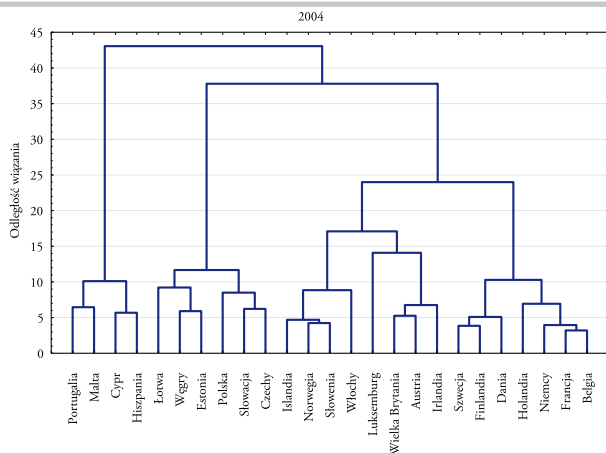
W 1995 r. Polska i Słowacja znalazły się w lewej części dendrogramu, obok takich państw jak Łotwa i Estonia. Były to kraje z największymi udziałami wydatków na potrzeby pierwszoplanowe, tj. na żywność i napoje bezalkoholowe oraz opłaty stałe związane z utrzymaniem mieszkania/domu, z wydatkami ogółem

Rysunek 5 Skupienia krajów ze względu na podobną strukturę wydatków w gospodarstwach domowych w 1995 roku

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Eurostat [2014].

Rysunek 6 Skupienia krajów ze względu na podobną strukturę wydatków w gospodarstwach domowych w 2004 roku

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Eurostat [2014].

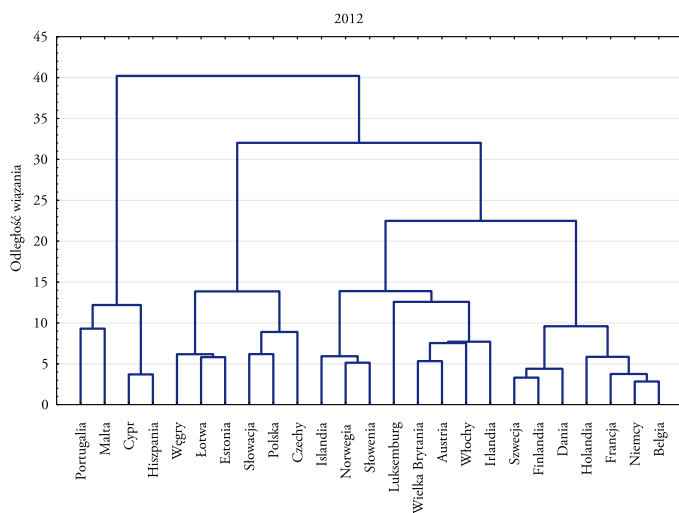
w gospodarstwach domowych od 45-57 proc. Natomiast Węgry i Czechy utworzyły skupienie z Islandią, Słowenią i Portugalią i znalazły się w prawej części dendrogramu, wśród krajów z relatywnie mniejszymi udziałami wydatków na dobra podstawowe.

Po latach zmian i okresie przystosowawczym do struktur UE w 2004 i w 2012 r., wszystkie kraje Grupy Wyszehradzkiej znalazły się w prawej części dendrogramu. Podobnie jak w 1995 r., Polska i Słowacja tworzyły skupienie z Łotwą i Estonią, tak i w dwóch kolejnych analizowanych okresach, struktura wydatków konsumpcyjnych Łotwy i Estonii była

najbardziej zbliżona do struktury krajów Grupy Wyszehradzkiej. Skupienie to cechowało się największym udziałem wydatków na żywność oraz na wyroby tytoniowe i alkoholowe w wydatkach ogółem. Zauważono też jedne z niższych udziałów wydatków na usługi gastronomiczno-hotelarskie oraz dobra odzieżowo-obuwnicze.

Do wykazania stopnia zróżnicowania udziału poszczególnych kategorii wydatków między państwami europejskimi (uwzględnionymi w analizie Warda) zastosowano współczynnik zmienności. Współczynnik zmienności jest miarą względną, czyli zależną od wielkości śred-

Rysunek 7 Skupienia krajów ze względu na podobną strukturę wydatków w gospodarstwach domowych w 2012 roku

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Eurostat [2014].

Tablica 1 Wartości współczynnika zmienności dla wydatków na dobra i usługi konsumpcyjne w latach 1995, 2004 i 2012 dla 25 krajów europejskich

Wyszczególnienie	1995	2004	2012
żywność i napoje bezalkoholowe	36,1	26,0	22,0
napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe	39,3	41,8	42,5
odzież i obuwie	17,3	18,9	21,3
utrzymanie mieszkania	22,4	19,2	16,1
wyposażenie mieszkania	22,8	18,1	16,7
zdrowie	28,7	27,6	30,4
transport	19,8	17,5	18,2
komunikacja	18,5	20,8	23,1
rekreacja i kultura	22,4	18,6	18,3
edukacja	72,4	53,7	63,0
gastronomia i hotele	50,8	46,6	45,4
pozostałe dobra i usługi	24,5	24,1	22,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat.

niej arytmetycznej i obliczany jest następująco:

$$V = \frac{s}{\bar{x}}, \quad \bar{x} \neq 0$$

gdzie:

s – to odchylenie standardowe z próby,

\bar{x} – to średnia arytmetyczna z próby.

Wartości współczynnika zmienności na poziomie od 0-20 proc. wskazują na małe zróżnicowanie danych, od 20-40 proc. – średnie zróżnicowanie, od 40-60 proc. – duże zróżnicowanie, a powyżej 60 proc. – bardzo duże zróżnicowanie danych.

Największe wartości współczynnika zmienności zaobserwowano dla wydatków na edukację, w 2012 r. na poziomie 63 proc., co świadczy o bardzo dużym zróżnicowaniu pomiędzy krajami europejskimi w udziale wydatków na edukację finansowanymi z prywatnych budżetów. Wydaje się, że niebagatelny wpływ na wydatki w gospodarstwach domowych związanych z edukacją wywiera przyjęty system szkolnictwa w danym kraju, np. odpłatność za studia.

Duże zróżnicowanie między krajami europejskimi zaobserwowano w odniesieniu do wydatków na usługi gastronomiczno-hotelarskie (w 2012 r. ponad 45 proc.) oraz na napoje alkoholowe i wyroby tyto-

niowe (blisko 43 proc.). Duże rozpiętości świadczą więc o znacznych różnicach w poziomie życia poszczególnych mieszkańców Europy. Na usługi gastronomiczno-hotelarskie więcej przeznaczali mieszkańcy krajów o większych dochodach, czyli o większym funduszu swobodnej decyzji.

Najmniejsze zróżnicowanie między krajami europejskimi zaobserwowano w odniesieniu do wydatków na utrzymanie (w 2012 r. 16 proc.) i wyposażenie mieszkania (17 proc.), na transport (18 proc.) oraz rekreację i kulturę (18 proc.).

Podsumowanie

Analiza zmian struktury konsumpcji w krajach Grupy Wyszehradzkiej w perspektywie siedemnastu lat wskazuje na pozytywne tendencje zachodzące w gospodarstwach domowych i systematyczne unowocześnianie zachowań konsumpcyjnych. Struktury konsumpcji mieszkańców krajów byłego bloku wschodniego stają się podobne do struktur konsumpcji społeczeństw Europy Zachodniej i Północnej, choć nadal występują dysproporcje.

Oceniając przydatność zaprezentowanych informacji z punktu widzenia przedsiębiorstw należy stwierdzić, że:

- ogólny wzrost zamożności gospo-

darstw domowych, co jest widoczne na podstawie obniżających się udziałów wydatków na żywność w wydatkach ogółem, świadczy o coraz wyższym poziomie konsumpcji i poprawie poziomu życia mieszkańców analizowanych krajów. Na podstawie uzyskanych danych można spodziewać się też wzrostu wydatków na dobra wyższej jakości;

- w krajach Europy Zachodniej, znacznie bardziej niż w krajach byłego bloku wschodniego, konsumenci korzystają z wszelkiego rodzaju usług. Można jednak przypuszczać, że w krajach Grupy Wyszehradzkiej będzie wzrastało zapotrzebowanie na usługi, co jest widoczne w zwiększającym się poziomie i udziale wydatków m.in. na restauracje i hotele oraz transport;
- udział wydatków na wyposażenie mieszkania w krajach byłego bloku wschodniego jest niższy lub na zbliżonym poziomie jak w krajach UE-15. Tempo wzrostu wskazuje jednak na rosnące znaczenie wydatków na wyposażenie mieszkania w budżetach domowych, co świadczy o tym, że konsumenci z tych krajów będą

poszukiwać różnych dóbr do swoich gospodarstw domowych ułatwiających codzienne życie;

- znacznie szybsze tempo wzrostu wydatków na rekreację i kulturę w krajach byłego bloku wschodniego, w porównaniu do krajów UE-15, wskazuje na zwiększanie się tych wydatków w budżetach domowych. W miarę bogacenia się społeczeństw można prognozować zapotrzebowanie na tego typu usługi i dalszy wzrost wydatków.

Niewątpliwie, zmiany w wydatkach w gospodarstwach domowych są rezultatem procesów globalizacji i integracji. Wskazuje się zatem [Kieźel, 2010], że w zmieniającej się rzeczywistości społeczno-gospodarczej i cywilizacyjnej, coraz ważniejszą rolę odgrywa konsument – jako jednostka gospodarująca, jako podmiot oddziaływań rynkowych, jako podmiot rynkowy na europejskim i globalnym rynku. Społeczeństwa krajów wysoko rozwiniętych to społeczeństwa konsumpcyjne. W Polsce, Czechach, na Węgrzech i Słowacji społeczeństwa takie dopiero się tworzą.

Bibliografia:

1. Dąbrowska A. [2011], *Trendy konsumpcji i zachowań polskich konsumentów*, w: *Konsumpcja a rozwój społeczno-gospodarczy regionów w Polsce*, Kusińska A. (red.), Warszawa, PWE.
2. Eurostat [2014], http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database, dostęp 03/06/2014.
3. Gatnar E., Walesiak M. [2004], *Metody statystycznej analizy wielowymiarowej w badaniach marketingowych*, Wrocław, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, s. 317.
4. Kieźel E. (red.) [2010], *Konsument i jego zachowania na rynku europejskim*, Warszawa, PWE.
5. Murawska A. [2013], *Poziom życia w krajach Europy i Unii Europejskiej na podstawie Actual Individual Consumption per Consumption per capita*, „Ekonomia i Prawo”, Tom XII, nr 3, s. 399-411.
6. Pankowski K. [2011], *Wzrost standardu wyposażenia gospodarstw domowych*, Komunikat z badań, Warszawa, CBOS.
7. Piekut M. [2008], *Polskie gospodarstwa domowe – dochody, wydatki i wyposażenie w dobra trwałego użytkowania*, Warszawa, Wydawnictwo SGGW.
8. Piskiewicz L. [2011], *Poziom i struktura konsumpcji gospodarstw domowych w regionach*, w: *Konsumpcja a rozwój społeczno-gospodarczy regionów w Polsce*, Kusińska A. (red.), Warszawa, PWE.